

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DİŞ POLİTİKALARI*

Multi-Vector Foreign Policies of Central Asian States in the Clamp of the White Bear and the Red Dragon

Medihanur ARGALI**

Öz

19. yüzyıldan itibaren Rus hegemonyasında varlığını devam ettiren Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'dan oluşan Orta Asya devletleri, 1991 yılında bağımsızlıklarını kazandıklarında Rusya, Çin, ABD ve AB gibi büyük güçlerin oyun sahnesi olmaya devam etmiştir. Bu bağlamda bölge devletleri, büyük güçleri birbirlerine karşı dengeledikleri çok vektörlü dış politika izlemeye başlamışlardır. Çalışmanın konusu gereği, bölge devletlerinin Rusya ve Çin'le ilişkileri incelenmiştir. Böylelikle Orta Asya devletlerinin çok vektörlü dış politikayı Rusya'yı Çin'e, Pekin'i Moskova'ya karşı dengeleme noktasında nasıl uyguladıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makalede Türkçe, İngilizce ve Rusça literatür taraması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Çin, Orta Asya, Çok Vektörlü Dış Politika, Denge Politikası.

Abstract

The Central Asian states, consisting of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Tajikistan, which have continued their existence under Russian hegemony since the 19th century, continued to be the playground of great powers such as Russia, China, the USA and the EU when they gained their independence in 1991. In this context, the regional states, started to follow a multi-vector foreign policy in which they balanced the great powers against each other. Due to the subject of the study, the relations of the regional states with Russia and China were examined. Thus, it has been tried to reveal how the Central Asian States applied their multi-vector foreign policy against Russia against China and China against Russia.

Keywords: Russia, China, Central Asia, Multi-vector Foreign Policy, Balance Policy.

* **Makale Geliş Tarihi:** 24.11.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 18.05.2023

** Doktor Adayı, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Uluslararası İlişkiler Programı, e-posta: medihanurarg@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0777-7077.

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

GİRİŞ

Orta Asya devletleri, yazında, uluslararası ilişkiler sahnesindeki etkin değil; görece edilgen oyuncular olarak anılmaktadır. Bölge siyasetini 19. yüzyıldan itibaren büyük çoğunlukla Rusya yönetmektedir.¹ Her ne kadar 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının ardından Orta Asya devletleri, bağımsızlıklarını kazanmışsa da gerek Rusya'nın "Yakın Çevre Doktrini" (Erol, 2012: 3) gerekse de SSCB'nin dağılmasını fırsat bilen küresel ve bölgesel güçlerin bölgeye angaje olmasıyla bölge, büyük güçlerin oyun sahasına dönüşmüştür. Bölge, Rusların geleneksel etki alanı olmakla beraber son zamanlarda bilhassa ekonomik anlamda Çin'in artan etkisine tanıklık etmektedir. Rusya'nın geleneksel etkisinin yanı sıra Pekin'in artan etkisi, Orta Asya'da güçlü bir şekilde hissedilmektedir ve bu durum, Büyük Avrasya'nın yeni bölgesel yapısının şekillenmesinde de kilit bir faktör oluşturmaktadır.

Rusya; Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) Orta Asya üzerinde ciddi bir etkiye sahip olmaya devam etmektedir. Diğer taraftan Çin, Kuşak ve Yol Girişimi ve ekonomik etkisiyle Orta Asya'daki AEB üyelerinin gelişimini şekillendiren çok önemli aktörlerden biridir. Nitekim 2015 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Çin Devlet Başkanı Şi Cinping, Ortak Avrasya Ekonomik Birliği ve İpek Yolu Projelerinin İnşasına İlişkin İşbirliği Ortak Bildirisi ile birlikte Orta Asya'daki etkilerini pekiştiren bir anlaşmaya varmışlardır. Orta Asya'daki Rusya-Çin işbirliğinin belirli unsurları, 2018 yılındaki AEB-Çin Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nda da ana hatlarıyla belirtilmiştir.

¹ Burada Rusya'dan kastedilen hem Çarlık Dönemi hem de SSCB'dir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ekonomik olarak Çin'in artan etkisine karşı bölge güvenliği için hala başat aktör Rusya ve KGAÖ'dür. Ancak alanyazında, Çin'in de yavaş yavaş önemli bir güvenlik rolü oynamaya başladığı belirtilmektedir. Bu gelişme, terörizm ve aşırılıkçılıkla ortaklaşa mücadele etmek için Çin, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan tarafından 2016 yazında Urumçi'de kurulan bir danışma mekanizmasının yaratılmasında açık bir şekilde kendini göstermiştir. Bu bağlamda bazı uzmanlar, iki büyük aktörün Orta Asya'da karşı karşıya geleceğini düşünürken; bazıları ise aksine bölge üzerinde ortak politikalar geliştireceklerine inanmaktadırlar.

İki ülkenin ortak hareket edebileceğini gösteren en önemli aktör ABD'dir. Zira Rus-Amerikan ilişkilerindeki yeni gerginlikler ve artan Çin-ABD rekabeti, Moskova ve Pekin'i yeni bir düzen kurmaya itmektedir. Diğer taraftan her bir bölgenin tek bir lider gücü yoksa mevcut lider güçle liderliğe aday gücün bölgede çatışma yaşama olasılığı üzerinde de duran bir grup akademisyen mevcuttur. Bu gruptaki yazarlara göre, lider güçlerin faaliyetleri kadar Orta Asya devletlerinin ne düşündüğü de önemlidir. Orta Asya ülkeleri, kilit, büyük ve bölgesel güçlerle ilişkileri dengeleyen "çoklu vektörlü" dış politikalar yürütmektedirler.

Orta Asya'daki Rusya-Çin ilişkilerinin genel özelliklerini analiz eden birçok bilimsel yayın bulunmaktadır. Bunun karşısında alanyazında Orta Asyalı aktörlerin duruşlarını ele alan eser eksikliği de mevcuttur. Bu çalışma, Rusya-Çin ilişkilerine konu olan Orta Asya devletlerinin çıkarlarının sistematik bir analizi olacaktır. Çalışmanın amacı, Rusya ve Çin'in tek başına bölgede hegemon olmasını önlemek amacıyla Orta Asya devletlerinin bu iki gücü birbirlerine karşı ve diğer küresel ve bölgesel güçlerle nasıl dengelediğini ortaya koymaktır.

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

Bu bağlamda çalışmanın hipotezi şu şekildedir: Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'dan oluşan Orta Asya devletleri üzerinde Rusya ve Çin ya birlikte hareket ederek ya da çatışarak hegemonya olmaya çalışırken; söz konusu devletler, bu iki gücün birlikte ya da ayrı ayrı bölgede hegemonya kurmasını engellemek için çok vektörlü dış politika uygulayarak denge kurmaya çalışmaktadırlar.

Çalışmanın ilk bölümünde çok vektörlü dış politika yaklaşımı açıklanacak ve Orta Asya devletlerinin neden ve nasıl çok vektörlü dış politika uyguladığı aktarılacaktır. Bu bağlamda çok vektörlü dış politika yaklaşımının esasen Kazakistan'a ait olmakla beraber son zamanlarda tüm Orta Asya cumhuriyetleri tarafından iki büyük güç arasında ezilmemek için kullanıldığından bahsedilecektir.

İkinci bölümde öncelikle Rusya'nın bölge politikaları, bölge devletleriyle oluşturduğu entegrasyon hareketleri ve bölge üzerindeki etkisi analiz edilecektir. Akabinde Rus hegemonyasının bölge devletleri açısından ne gibi çıkmazlarının mevcut olduğu ve bölge devletlerinin Rusya'ya karşı nasıl çok vektörlü dış politika uyguladıkları anlatılacaktır.

Üçüncü bölümde ise benzer şekilde Çin'in nasıl Rus hegemonyasına karşı bölgede yavaş ama emin adımlarla hegemonik bir güç olma mücadelesi verdiği aktarılacaktır. Sonrasında yine benzer şekilde bölge devletlerinin Çin'e olan güvensizlikleri ve Çin hegemonyasını engellemek için kullandıkları politikalar aktarılacaktır.

ORTA ASYA DEVLETLERİ'NİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKASI

Çok vektörlü dış politika, en temel tanımıyla dış ilişkileri pragmatik, ideolojik olmayan temellere dayalı bir çerçevede üzerinden şekillendiren politikadır (Hanks, 2009: 259). Bu strateji, ilk kez Kazakistan'la literatüre girmiştir. Kazakistan'ın kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, bu stratejinin hedeflerini açıklarken; çok vektörlü dış politikanın dünya meselelerinde önemli rol oynayan ve ülkenin pratik çıkarlarına uygun tüm devletlerle dostane ve öngörülebilir ilişkilerin geliştirilmesi anlamına geldiğini belirtmiştir. (CAA, 2022) Özü, tüm ülkelerle karşılıklı yarar sağlayan işbirliğinin kurulması ve geliştirilmesinde yatmaktadır. Bu fikir, 1992 yılının Mayıs ayında yayınlanan Egemen Bir Devlet Olarak Kazakistan'ın Oluşumu ve Gelişimi Stratejisi'nin temelini oluşturmuştur.

Söz konusu belgeye göre dış politikanın temel amacı, elverişli bir dış ortam yaratmak ve ülkenin istikrarlı kalkınmasına destek sağlamaktır (Baygarin, 2010). Ancak daha sonraki dönemlerde Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan da aynı yöntemle dış politika üretmeye başlamış, Kazakistan'ın çok vektörlü dış politikası, tüm Orta Asya'ya sirayet etmiştir.

Uygulamada çok vektörlülük, daha zayıf olan devletin, daha güçlü olan devletle asimetrik bir ilişkiye girerken; bağımlılığın ikilemlerini hafifletmesine izin veren bir ilişki biçimidir (Contessi, 2015: 301). Alexander Cooley, Kazakistan'ın diğer Orta Asya devletleriyle birlikte Rusya, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki rekabeti kendi çıkarlarına hizmet etmek için kullandığını ve böylece daha fazla fayda ve yardım elde etmek için avantaj sağladığını savunmaktadır (Cooley, 2012: 9).

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DİŞ POLİTİKALARI

Çoklu vektörcülüğün görünüşte rasyonel stratejik yaklaşımı ve büyük güçleri içermesi göz önünde bulundurulduğunda, teorik açıklamalar için akla ilk gelen akım realizmdir. Güç dengesi teorisi, devletlerin kendilerini potansiyel bir hegemonun üstün yeteneklerinden korumak için diğer devletlerle ittifaklar kurduğunu savunmaktadır (Walt, 1980: 18).

Stephen Walt, dengelemenin yaygın bir strateji olduğunu ve devletlerin yalnızca zayıf olduklarında, başka müttefikleri olmadığında ve yükselen hegemonu yatıştırmanın mümkün olduğuna inandıklarında çoğunluğa katılacağını varsaymaktadır (Keyik ve Erol, 2019: 34-35). Bununla birlikte dengelemeye ilişkin bu argümanlar, Orta Asya devletlerinin üç farklı büyük devlete (Çin, Rusya, ABD) karşı dengelemenin bazı yönlerini içeren ve zaman zaman ekonomik konularda AB'yle angaje olan dış politika stratejisini yeterince açıklamamaktadır (Goh, 2008: 118). Buna ek olarak askeri güç ve ekonomik zenginliğe dar bir şekilde odaklanan realizm, Orta Asya devletlerinin büyük güçlerle angaje olabileceği çeşitli mekanizmaları hesaba katmamaktadır. Realizm, diğer devletlerin seçimlerini ve yöntemlerini eksik açıklama eğiliminde olduğundan büyük güçlerin eylemlerini açıklamada teorik olarak en ikna edicidir.

Alternatif bir teorik yaklaşım, Evelyn Goh'un Güneydoğu Asya'nın ABD ve Çin'le ilgili dış politika stratejileri üzerine çalışmasından kaynaklanmaktadır. Hem Güneydoğu Asya hem de Orta Asya devletleri, büyük güç rekabetine dahil olan bir bölgede ikincil veya üçüncül devletler olma özelliğini paylaşmaktadır. Goh, Çin'in yükselişine yanıt olarak, Güneydoğu Asya ülkelerinin büyük güçlere ve karmaşık bir etki dengesine karşı "her yerde iç içe geçme" stratejileri izlediğini savunmaktadır (Goh, 2008: 121).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Goh'a göre Güneydoğu Asya devletleri, istikrarsız çok kutuplu bir dünyadan kaçınmaya çalışmakta ve ABD ile Çin arasında bir seçim yapmaya zorlanmaktadır. Bunu yaparken de bölgede rekabetçi ama pozitif toplamı örtüşen etki alanları yaratmak ve büyük güçler arasında şiddetli rekabeti önlemek amacıyla bölgenin meselelerine ve işlerine tüm büyük güçleri dahil etmeye çalışmaktadırlar. Bu amaca ulaşmak için devletler, hükümetler arası ve bölgesel örgütlere üyelik, ulusal egemenlik beyanları, yabancı yatırım anlaşmaları ve diplomatik manevralar gibi çeşitli mekanizmalar kullanmaktadırlar (Goh, 2008: 129).

Orta Asya devletlerinin davranışlarının ve siyasi kaynaklara yatırımlarının gözlemlenmesi, her şeyi birbirine bağlamanın ve karmaşık dengelemenin bu devletlerin dış politikası hakkında realizmden daha iyi açıklamalar sunmaktadır. Devletin eylemlerini kayırmacı bir şekilde sınırlayacak doğrudan dengeleme veya çoğunluğa dayalı davranışlarda bulunmak yerine Orta Asya devletleri, tüm büyük güçlerle bağlar kurmak için tutarlı ve çok yönlü çabalar sarf etmektedirler (Valiyev ve Mamishova, 2019: 269-291).

Orta Asya devletleri ama özellikle de Kazakistan, bölgesel kurumlar inşa ederek ve çok taraflı yaklaşımlar izleyerek büyük güçleri bölgeyle karmaşık alışverişlerde ve pozitif toplamı ilişkilerde "karmakarışık" hale getirme konusunda somut bir stratejiye sahiptir (Libman ve Obydenkova, 2018: 1037-1058). Ayrıca büyük güçlerle olan bu bağlar, doğası gereği kayırmacı değildir. Kazakistan, başarılı karmaşık dengeleme yapmak için değerli doğal kaynaklarını kullanmaktadır. Nitekim Kazak siyaset bilimci Dosum Satpayev, 2018 yılında çok vektörlü dış politikanın özünü şu şekilde tanımlamıştır (Satpayev, 2022):

"Kazakistan'ın çıkarı, bazı büyük jeopolitik aktörlerin peşinden gitmemekte yatıyor; ağabey olarak ne Rusya'ya ne de başka bir devlete ihtiyacımız var."

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

Çok vektörlü dış politika anlayışı, bölgeye özgü bir siyaset türü olup temel hedefi, büyük güçler arasında denge sağlamaktır. Orta Asya ülkelerinin bu durumu, daha güçlü aktörlerle temas halinde olan küçük ve orta ölçekli devletlerin dengeleme çalışmalarına en yakın olanıdır (Hey, 2003: 165).

Belirtmek gerekir ki; söz konusu devletlerin çok vektörlü dış politikaları, Çin ve Rusya'yla sınırlı değildir. Bu devletler, Batılı güçler ve Hindistan gibi diğer devletlerle de mümkün olan tüm formatlarda aktif olarak etkileşimlerini geliştirmektedir. Bunu, Rusya ve Çin'in artan etkisine karşı dengelemenin temeli olarak uygulamaktadır. Örneğin Orta Asya devletlerinin AB'yle ortaklık ve işbirliği anlaşmaları vardır ve AB'nin Orta Asya'ya yönelik özel stratejisi bulunmaktadır.

Bölge devletleri, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyeleridir. Ayrıca Orta Asya devletleri, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi ve Barış için Ortaklık programı kapsamında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'yle (NATO) aktif olarak işbirliği yapmaktadır. 2006 yılından beri Kazakistan'ın NATO'yla bireysel bir ortaklık planı bile mevcuttur. Zira ABD'nin Afganistan'daki operasyonunun başlamasından sonra ABD ile bazı Orta Asya devletleri arasında yakın askeri ve siyasi etkileşim kurulmuştur.

Batı'yla kurulan ilişkilerin yanı sıra başka bir etkili dengeleme yolu, İslam Konferansı Örgütü, İslam Kalkınma Bankası ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı aracılığıyla İslam devletleriyle entegrasyon projelerine katılmaktır. Ayrıca Hindistan ve Pakistan'ın ŞİO'ye katılımı, Orta ve Güney Asya devletleri arasındaki işbirliğini kurumsallaştırmıştır. Ayrıca Türkiye'nin girişimleriyle Türk Devletleri Teşkilatı'nda da mühim bir entegrasyon hareketi gerçekleşmektedir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bölge ülkelerinin Rusya ve Çin'e yönelik çıkarlarını belirlemek için Moskova ve Pekin'e yönelik uygulanan çok vektörlü dış politikalarının birbirinden ayrıştığının belirtilmesi önemlidir. A. Kazantsev, S. Medvedeva ve I. Safranchuk, yaptıkları bir araştırmada bölgedeki devletlerin genel özelliklerini çizip Rusya ve Çin'in bölgedeki etkisini ölçmeye çalışmışlardır

Tablo 1: A. Kazantsev, S. Medvedeva ve I. Safranchuk'un Çalışmasında Rusya ve Çin'in Orta Asya Ülkelerindeki Etkisi

Ülkeler	Rus Etkisi	Çin Etkisi
Kazakistan	Yüksek	Yüksek
Özbekistan	Orta	Orta
Kırgızistan	Çok yüksek	Çok yüksek
Türkmenistan	Düşük	Çok yüksek
Tacikistan	Yüksek	Çok yüksek

Kaynak: (Kazantsev vd., 2021: 57-71)

Rusya, öncelikle Orta Asya devletlerinin güvenliğini sağlayan kilit bir aktördür. Burada Rusya ile Çin arasında resmi olmayan bir işbölümü vardır. Rusya, geleneksel olarak bölgesel güvenlik ortamının garantörüyken; Çin giderek bölgesel ekonomik hegemonya haline gelmektedir.

ORTA ASYA ÜLKELERİNİN RUSYA'NIN ETKİSİNE KARŞI ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

Beş bölge devletinden üçü, KGAÖ üyesidir ve dolayısıyla Rusya'nın güvenlik garantilerinden yararlanmaktadırlar. Rusya, 1990'lı yıllarda ve 2000'li senelerin başında Orta Asya devletlerinin sınırlarının korunmasında

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

ve Tacikistan'daki iç savaşta barışçıl bir çözüm bulunmasında kilit rol oynamıştır. Rusya'nın Kant (Kırgızistan) ve Tacikistan'da (Üs 201) hava kuvvetleri üssü mevcuttur.

Kazakistan'da da Rus askeri tesisleri vardır. KGAÖ, Tacikistan-Afganistan sınırını korumayı amaçlayan Rubezh askeri tatbikatlarını ve Afganistan'dan uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele etmeyi amaçlayan Operasyon Kanalı'nı düzenli olarak devam ettirmektedir. Ayrıca KGAÖ'nün acil bir durumda Orta Asya devletlerine yardım etmek için özel hızlı müdahale kuvvetleri de vardır.

Rusya, 2016 yılından beri en büyük bölgesel gaz üreticisi olan Türkmenistan'dan gaz alımını durdurmuştur. 2019 yılının Mayıs ayında KazTransGas, Türkmen gazının Kazakistan üzerinden transit geçişine yeniden başlamıştır. 2017 senesinin Nisan ayında Gazprom, 2018 yılından başlayarak beş yıl boyunca yıllık 4 bcm Özbek gazı satın almak için bir anlaşma imzalamıştır (Altynbayev, 2018). SSCB'nin dağılmasından bu yana Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan'a sübvansiyonlu fiyatlarla petrokimya, yakıt ve madeni yağ ihraç etmektedir ve bu esasen gizli ekonomik yardımdır.

Rusya'nın konumu Çin'le karşılaştırıldığında her yıl daha da zayıflasa da Orta Asya devletlerinin ekonomilerinde hala önemli bir yere sahiptir. Ancak Rusya'nın Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'la ticaretinde 2019 yılında 2015 senesine kıyasla düşüş gerçekleşmiştir. Zira bu ülkeler, Rusya'ya ihracatını arttırmıştır. Moskova'nın Orta Asya'ya yaptığı yatırımlara değinmek gerekirse, 2010-2021 yılları arasında bu bölgede biriken Rus yatırımları, ortalama 30,5 milyon dolar civarındadır. Nitekim tüm problemlere rağmen Rusya ile Orta Asya arasındaki ticaret hacmi her yıl artmaya devam etmektedir (Krajeva, 2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Kazakistan'da 7.500'den fazla Rus ve yaklaşık 3.500 ortak girişim başarılı faaliyet göstermektedir. Rusya'dan Kazakistan'a son 15 yılda yapılan doğrudan yatırım hacmi, 16 milyar doları aşmıştır. Özbekistan'a ise tahsis edilen fon miktarı, 9,1 milyar dolardır veya BDT'deki tüm Rus yatırımlarının %24'üdür. 2016 yılında Rus yatırımları, Özbekistan'ın GSYİH'sinin %21.7'sini oluştururken; 2020 senesinde bu oran, %35.7'e çıkmıştır. Rusya, Tacikistan'a son 13 yılda 1,6 milyar dolardan fazla yatırım yapmıştır ve bunun en az 900 milyonu doğrudan yatırımdır. 20'den fazla ülkenin yatırım yaptığı Kırgızistan'da ise Rusya, üçüncü sırada yer almaktadır. Türkmenistan'da ise Cumhurbaşkanı Serdar Berdimuhamedov, Bakanlar Kurulu toplantısında Türkmenistan ile Rusya arasında 2023 Yol Haritası'nın çizildiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Rusya'dan sanayi, enerji, tarım, yüksek teknoloji ve finans alanlarında alacakları yatırımların altını çizmiştir (Krajeva, 2022).

2021 yılında Kazakistan'da KPI polipropilen fabrikası ve Özbekistan'da Özbekistan GTL fabrikası olmak üzere iki büyük proje, Rusya menşeli Neftegaz tarafından tamamlanmış olup üretim tesislerinin modernizasyonu aktif olarak devam etmektedir. Bu kapsamda Özbekistan Metanol-to-olefinler teknolojisini kullanarak yılda 1.5 milyar metreküp doğalgaz işleyebilecek ve yüksek kaliteleri polimerler üretebilecektir. Kazakistan'ın en büyük kimya kuruluşu olan Kazazot tarafından hayvancılığın ihtiyaçları için karbon amonyum tuzları, amonyum sülfat, hidrojen peroksit, biyoprotein, amonyak suyu, amonyak ve karbamid üretiminin geliştirilmesi de planlanmaktadır (Neftegaz, 2022). Tüm bu ekonomik yardımların yanında Orta Asya'yı Rusya'ya bağlayan çeşitli boru hat ağları da vardır:

- Atyrau-Samara Petrol Boru Hattı,
- Mahaçkale-Tikhoretsk- Novorossiysk Petrol Boru Hattı,
- Tengiz-Novorossiysk Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu,

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

- Orta Asya-Merkez Gaz Boru Hattı,
- Buhara-Ural Gaz Boru Hattı

Rusya, Özbekistan'la 2018 yılında, Rosatom tarafından tasarlanan bir nükleer santral inşa etmek için hükümetler arası bir anlaşma da imzalamıştır (Uz Daily, 2019). Tüm bunların yanı sıra Gazprom, KyrgyzGas'ın sahibidir ve jeolojik keşif ve ülkenin gaz dağıtım sisteminin modernizasyonu ile uğraşmaktadır. Bu, Rusya için bir tür ekonomik yardım olarak görülebilecek kârsız bir yatırımdır. Burada temel amacın Rus nüfuzunun sağlanmasıdır. Rus-Kırgız Kalkınma Fonu, 2014 yılında bu ülkenin AEB'e katılımını ilerletmeyi amaçlayan bir başka yardım faktörü olarak kurulmuştur. Rusya Maliye Bakanlığı, 2022 yılında Rus-Kırgız Kalkınma Fonu projelerine 90 milyon dolar ayırmıştır (Aki Press, 2022).

Rusya'nın Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan üzerindeki ekonomik etkisinde büyük öneme sahip bir başka faktör de Rusya'ya yoğun göçmen işçi akışıdır. Göçmen dövizleri, ulusal gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Rusya İçişleri Bakanlığı'na göre, 2018 senesinde Rusya'da resmi olarak kayıtlı göçmen olan yabancılar arasında 683.989 Kazakistan vatandaşı, 876.795 Kırgızistan vatandaşı, 2.300.448 Tacikistan vatandaşı, 98.000 Türkmenistan vatandaşı ve 4.499.127 Özbekistan vatandaşı bulunmaktadır (Ministry of Internal Affairs of Russia, 2022). Yine Moskova yönetimi tarafından paylaşılan 2022 verilerine göre, 2021 senesinde Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'dan 7,8 milyondan fazla göçmen, iş sebebiyle Rusya'ya giriş yapmıştır. Bunların 4,5 milyondan fazlası Özbekistan'dan, yaklaşık 2,4 milyonu Tacikistan'dan ve yaklaşık 900.000'i Kırgızistan'dandır.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Dünya Bankası'na göre, havaleler 2021 yılında Tacikistan'ın GSYİH'sının %30'unu ve Kırgızistan'ın GSYİH'sinin yaklaşık %28'ini oluşturmaktadır. Orta Asya'nın en kalabalık ülkesi olan Özbekistan, Ocak ve Kasım 2021 arasında yaklaşık 7,6 milyar dolarlık; yani ülkenin GSYİH'sinin %11,6'sı kadar havale almıştır. Bu bağlamda AEB üyeliği de başta en zayıf ekonomiye sahip olan Kırgızistan olmak üzere Orta Asya devletlerine ekonomik fayda sağlamaktadır. Zira AEB'in ortak işgücü piyasası, Rusya'da iş aramayı çok daha kolay hale getirmektedir (Najibullah, 2022).

Tüm AEB üyelerinin aynı anda KGAÖ üyesi olması, Rusya'nın Orta Asya devletleriyle etkileşiminin ekonomik, askeri ve stratejik yönleri arasında bir etkileşim olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Orta Asya devletlerinin her konuda Rusya'yla aynı fikirde olmadığı ve hatta bazı yüksek politika alanlarında ciddi fikir ayrılıkları bulunduğu söylenebilir. Özelde Rusya-Ukrayna ve Rusya-Gürcistan ihtilafları ve genelde ise post-Sovyet alanda Rusya-Batı çatışması, bu duruma örnek verilebilir.

KGAÖ ve AEB devletlerinin Rusya'ya ciddi bir siyasi desteğinin olmaması, hiçbirinin Rusya'nın Kırım ve Abhazya'yle birleşmesini ve Güney Osetya'nın Gürcistan'dan bağımsızlığını tanımamasıyla kendini göstermektedir. Dahası Donbas'ta Ukraynalı yetkililere karşı savaştan insanlar, Kazakistan'da cezai kovuşturmayla tabi tutulmaktadır.

Orta Asya ülkelerinin Rusya karşıtı bir hamlesi de Abhazya'nın AEB'e katılma konusunda gerçekleşmiştir. Belarus, Ermenistan, Kazakistan ve Kırgızistan, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü ilkesine bağlı kaldıkları için katılıma karşı çıkmışlardır. Ayrıca KGAÖ veya AEB devletlerinden hiçbiri, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ardından Moskova yönetimine yaptırım uygulayan devletlere karşı Rusya'nın karşı yaptırımlarına katılmak istememiştir.

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DİŞ POLİTİKALARI

Ayrıca Orta Asya devletleri, Donbas'ta çıkan çatışmanın ardından NATO, ABD veya AB'yle temaslarını kesmek istemediler. Orta Asya devletlerinin KGAÖ'den bazı memnuniyetsizlikleri de vardır. Özellikle de 2010 yılının Haziran ayında Kırgızistan'da Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev'in devrilmesinin ardından başlayan Özbek karşıtı pogromların ardından Kırgızistan'da ortaya çıkan durum nedeniyle Kırgızistan'ın geçici Cumhurbaşkanı Rosa Otunbayeva, Rusya Devlet Başkanı'na başvurmuştur. Ancak Rusya ve KGAÖ bu talebi reddetmiştir. Daha sonra Kırgız ve diğer Orta Asya elitleri, KGAÖ'yü sert bir şekilde eleştirmiştir (Trobanko, 2009).

Orta Asya devletlerinin Rusya'ya karşı bu tutumu, 2022 yılındaki Rusya-Ukrayna Krizi'nde de kendini göstermiştir. Krizin başından beri liderler, Ukrayna'dan yana söylemlerde bulunmaktadır. Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman, Kremlin'e daha fazla saygılı olması gerektiğini söylerken; Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov'un ise Rusya'yla yapacağı toplantıda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'i bekletmesi dikkat çekmiştir. Rusya'ya karşı en yüksek ses ise Kazakistan'dan gelmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım-Cömert Tokayev, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunarak Luhansk ve Donetsk'nin bağımsızlığını kesinlikle tanımayacağını belirtmiş ve Rusya'yı takip etmeyeceğini bildirmiştir (En Son Haber, 2022).

Diğer taraftan hem ekonomik hem de askeri bileşenleri içerecek olan Avrasya entegrasyonu fikrini ilk ortaya atan kişi, Rus yetkililer değil; 29 Mart 1994 tarihinde Moskova'ya yaptığı ilk resmi ziyarette dönemin Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev olmuştur (İsmailov ve Papava, 2010: 24). 1990'lı yıllardaki başarısız girişimlerin ardından Putin'in Rusya'da iktidara gelmesinden sonra, önce Avrasya Gümrük Birliği ve ardından Ortak Ekonomik Alanı olarak Avrasya entegrasyon projesinin uygulanması; Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan tarafından başlatılmıştır.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

9 Ekim 2014 tarihinde üç devlet tarafından AEB kurulmuş, 1 Ocak 2015 tarihinde ise birliğe Ermenistan ve Kırgızistan katılmıştır. Bu durum, Kazakistan'ın ulusal ekonomik stratejisiyle çelişmektedir. Diğer AEB ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Kazakistan ekonomik reformlarında en ileri olan devlettir. AEB ülkeleri arasında kişi başına en yüksek yatırım göstergesine ve nispeten yüksek düzeyde liberalleşmiş bir ekonomiye sahiptir (Kazantsev, 2021: 61) Ekonomi politikaları söz konusu olduğunda Astana, ülkenin ulusal çıkarlarını doğal olarak AEB ilkelerinden öncelemektedir ve neticede Kazakistan, AEB'in ortak bir sanayi politikası oluşturma girişimlerine kökten karşı çıkmaktadır. Ayrıca AEB'in kuralları, Kazakistan'ın Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) yükümlülükleriyle de çelişmektedir. AEB, Astana'ya tavizler vererek Kazakistan'a 3.500 malda gümrük muafiyeti getirmiştir (Zubov, 2016).

Daha sonra DTÖ normlarıyla AEB ilkelerinin çelişmesi, sorunu Kırgızistan için de bir problem haline gelmiştir. Mevcut durumda Özbekistan'ın AEB'ye katılımıyla ilgili tartışılan önemli bir nokta da DTÖ'ye katılımıyla ne kadar çelişecektir. Özbekistan, 2020 yılında AEB'e gözlemci üye statüsünde katılmıştır. Ancak Kazakistan ve Kırgızistan'ın tecrübeleri nedeniyle Özbekistan, meseleye son derece dikkatli yaklaşmaktadır. Buna göre, Çin ve Türkiye gibi Orta Asya'nın diğer önemli ortaklarından ithal edilen ürünler, Orta Asya devletlerin, vatandaşları için pahalı hale gelmektedir. Zira gümrük birliği, içerideki üretimin gelişmesini sağlasa da diğer devletlerin erişimini kısıtlamaktadır (Kalandarov, 2021).

Kazakistan'da dönemin Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Avrasya entegrasyonuna öncülük etse de Astana yönetimi, her zaman AEB'in tamamen ekonomik hedeflere sahip olduğunu vurgulamıştır. Kazakistan'a göre, örgütün faaliyetlerinin siyasi ve kesinlikle jeopolitik bileşenleri en aza indirilmelidir. AEB organlarında Kazakistan, Rusya'nın siyasi konuları gündeme getirme girişimlerini her zaman engellemiştir. Astana özellikle

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DİŞ POLİTİKALARI

de ortak vatandaşlık, dış politikaları koordine etme veya ortak sınır koruma gibi konuları örgütün faaliyetlerinden hariç tutma konusunda ısrar etmektedir. Kazakistan makamları, ulus üstü AEB organlarının yetkilerinin genişletilmesine karşı çıkmıştır. 2012 ve 2015 yıllarında Rusya tarafından önerilen bir AEB Parlamenter Meclisi oluşturma fikrini ise kınamıştır (Riss, 2022).

Kazakistan medyasında çok popüler olan bir görüş, AEB'nin kesinlikle jeopolitik bir yapıya sahip olduğudur. Buna göre Birliğin amacı, kendisini Sovyet sonrası alanın lideri olarak kabul eden Rusya'nın hegemonya statüsünü geri getirmektir (Riss, 2022). Kazak milliyetçileri olarak adlandırılan bir uzman grup, bu fikri ısrarla dile getirmektedir. Bilhassa Dosym Satpayev, Rusya'nın birliği siyasi olarak gördüğü için diğer AEB üyeleri karşısında "Büyük Birader" rolünü üstlendiğini iddia etmektedir. Satpayev'e göre, üst düzey Rus yetkililerin üye devletlerin tüm siyasi girişimlerinin Kremlin'le koordine edilmesi gerektiği yönündeki açıklamalarının altında yatan neden de budur. Satpayev, Rusya için AEB ve KGAÖ projelerinin ekonomik değil; jeopolitik olduğuna inanmaktadır. (Riss, 2022).

Özbekistan ve Tacikistan da AEB'in ekonomik çıkarlar yerine Rusya'nın siyasi çıkarlarını öncelikli olarak ilerlettiği endişesini taşıdıkları için hala örgüte üye olmamıştır. Özbekistan'daki tartışmalarda devlet yetkililerinin, gümrük ve tarife politikalarını uygulama, bankacılık sektörünü düzenleme ve gıda sağlığı normlarını belirleme yetkilerinin bir kısmını bile devretmeye hazır olmadığı aşikardır. Diğer taraftan Rus siyasi çevreleri, Tacikistan'ın AEB üyeliğinin 2016 yılındaki görüşmelerde tamamlanacağını düşünmüşlerdir. Ancak Duşanbe'den bu yönde kayda değer bir adım gelmemiştir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

2014 senesinden sonra Rusya'ya uygulanan Batı yaptırımları, AEB'in içerisinde de sorunlar yaratmıştır. Kazakistan da dahil olmak üzere Rusya'nın tüm AEB ortaklarının ekonomik kalkınması üzerinde olumsuz bir etki yaşanmıştır. Benzer şekilde Rusya Merkez Bankası'nın 2014 yılının Ekim ayında ruble için dalgalı döviz kuruna geçiş kararı, AEB üye ülkeleri arasındaki ilişkilerin çalkantılı bir döneme girmesine yol açmıştır. 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'nın doğusunu işgal etmesiyle Moskova yönetimini hedef alan sert yaptırımların etkisi de yine AEB'in diğer üyelerini olumsuz etkilemiştir.

Ayrıca Rusya'nın AEB üyelerine tahıl ihracatı yasağı getirmesi, Rusya'nın kendi ekonomisini kurtartmak için ortak normları hiçe saydığı ve AEB'i feda ettiğinin göstergesidir. Ayrıca rubledeki dalgalanmalar da yine üye devletleri olumsuz etkileyen bir diğer husus olarak kendini göstermektedir (Wolczuk ve Dragneva, 2022).

Rublenin devalüasyonunda yaptırımların ve karşı yaptırımların diğer olumsuz sonuçları nedeniyle zarara uğrayan yerel üreticileri korumak için AEB üye devletlerinin yürütme makamları, malların ithalatına birden fazla yasak getirmiştir. Özellikle Kazakistan, tahıl nakliyesi için Rus tren vagonlarının kullanımını yasaklamaya ve Rus petrokimya ürünlerinin ithalatını kısıtlamaya karar vermiştir. Ayrıca Kazakistan Başbakanı Alihan İsmailov, 2022 krizi nedeniyle Rusya'dan ayrılmaya karar veren 250'nin üzerinde yabancı yatırımcıyı Kazakistan'a davet ettiklerini bunların 45'inin olumlu yanıt verdiğini bildirmiştir (Kussainova, 2022).

Söz konusu durum, yaptırımları ve karşı yaptırımları çevreleyen siyasi farklılıklar nedeniyle daha da kötüleşmiştir. Moskova'nın da AEB ülkelerine karşı şikayetleri olmuştur: Rusya'nın AB ve Ukrayna'dan gıda ithalatına yönelik ambargosunu by-pass etme girişimlerini durdurmalarını istemiştir. Bunun nedeni özellikle Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ermenistan'la "ortak pazar" göz önüne alındığında, Rus karşı yaptırımlarının etkisiz kalması olmuştur.

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

Görüldüğü üzere, Orta Asya devletlerinin tamamen Rusya'ya sırt çevirmesi de söz konusu değildir. Kazakistan tarafından başlatılan ve bugün tüm Orta Asya devletleri tarafından kullanılan çok vektörlü dış politika, her ne kadar esasen Rus hegemonyasına yeniden girmek için de olsa aynı zamanda diğer büyük güçlere karşı da Rusya'yla özellikle güvenlik bağlamında yakın ilişkiler devam ettirilmektedir.

ORTA ASYA DEVLETLERİ'NİN ÇİN'İN ETKİSİNE KARŞI ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

1990'lardan itibaren Orta Asya, Çin için birçok neden dolayı önemliydi. İlk olarak SSCB'nin dağılması, Çin'e komşu olan Orta Asya'da bir güç boşluğu yaratmıştır. Pekin, bu güç boşluğunu doldurabileceğini düşünmüştür. Buradaki önemli nedenlerden biri de Çin'in siyasi istikrarının korunmasıdır.

Bu kapsamda Çin, Kazakistan-Çin sınırındaki Khorgas gibi özel ekonomik bölgelerdeki altyapı projelerine özel önem verilmektedir. Çin'in Orta Asya devletleriyle işbirliğinin stratejik doğası, Çin Kuşak ve Yol Girişimi'ni başlatmasıyla daha da desteklenmiştir. 1991 senesinde Orta Asya ülkelerinin Çin'le ticari bağlantıları yokken; Kuşak ve Yol Girişimi'nin ilan edildiği 2013 yılında (Çelik ve Erol, 2019: 15) ticaret hacmi 45 milyar doları aşmıştır. 2014 senesinden sonra Orta Asya devletleri, Çin'in ticaret ortaklarında alt sıralarda yer almasına rağmen Çin, Orta Asya'nın en önemli ticaret ortağına dönüşmüştür. Örneğin 2019 yılında Çin, ithalatta Kırgızistan ve Özbekistan'ın; ihracatta ise Türkmenistan'ın birinci ortağı konumundadır. 2015 senesinden 2019 yılına kadar Orta Asya'dan Çin'e yapılan ihracat %35; Çin'den Orta Asya'ya yapılan ihracat ise %49 artırmıştır (China Briefing, 2022). Yani Çin, bölgenin temel hegemonyası olan Rusya'yı bu bağlamda geride bırakmıştır.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

2008-2014 yıllarında Orta Asya-Çin boru hattının faaliyete geçmesi nedeniyle Türkmenistan ve Özbekistan'ın Çin'le ticaretlerindeki payları önemli ölçüde artmıştır. Gümrük Birliği'nin kurulduğu 2010 yılından bu yana Çin'in tekstil ve ayakkabı akışı büyük ölçüde Kırgızistan'dan Kazakistan'a yönlendirilmiştir. 2015 yılına kadar Kazakistan'ın ithalatındaki payı dört katına çıkmıştır. Pekin, ulusal para birimi yuan ile ticaret yapma fikrini aktif olarak geliştirmektedir. 2011 yılında Çin Merkez Bankası, Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ndeki 15 bankaya Orta Asya'yla yuan cinsinden ticaret ve yatırım işlemlerinde hizmet verme yetkisi vermiştir. 2014 yılının sonlarında Kazakistan Borsası'nda ve Çin'in Bankalararası Döviz Merkezi'nin (Urumçi) bölgesel pazarında yuan-tenge ticareti başlamıştır.

Çin, 2011 yılında Özbekistan'la ve 2015 senesinde Tacikistan'la para takası anlaşmaları akdetmiştir. 2022 yılında Urumçi'de düzenlenen 7. Çin-Avrasya Fuarı'na katılan şirketler, Orta Asya'da sınır ötesi ticarete artan yuan kullanımının işleri daha kolay hale getirdiğini vurgulamıştır (Daye, 2022). Pekin Üniversitesi'nde Profesör olan Kırgızistan'ın eski Başbakanı Djoomart Otorbaev, 2022 senesinde yayımladığı bir makalede Orta Asya devletlerinin Çin'le yaptıkları ticarete yuanı daha aktif olarak kullanmaları gerektiğini vurgulamıştır. Zira ruble, Rusya üzerindeki yaptırımlardan dolayı dalgalanmakta ve bahse konu olan durum da Orta Asya ülkelerinin ticaretini olumsuz etkilemektedir (Otorbaev, 2022).

Çin için ana önceliklerden biri de Orta Asya yakıt ve enerji sektörüdür. Kazakistan'da KazMunayGas analistleri, Çinli şirketlerin toplam petrol üretimindeki payının %40'tan fazla olduğunu tahmin etmektedir (Tengri News, 2013). Türkmenistan'la aktif işbirliği, 2006 yılında 2038 senesine kadar yıllık 30 bcm gaz alımına ilişkin bir anlaşmanın imzalanmasıyla başlamıştır. Çin, Türkmenistan'ın yakıt ve enerji kompleksine 15 milyar

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

dolardan fazla yatırım yapmıştır. Pekin, bu bağlamda Türkmenistan gazının başlıca alıcısı olan Rus Gazprom'a meydan okumaktadır. Çin'in Özbekistan'ın yakıt ve enerjisine yaptığı yatırımın 2 milyar dolar olduğu, Kırgız petrol ve gaz sektörüne yaptığı yatırımın ise yaklaşık 400 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir (CAA, 2022).

Çin, büyük miktarlarda petrol ve gaz üretmek ve taşımak için Orta Asya-Çin Gaz Boru Hattı sistemini kurmuştur. 2015 yılının sonlarından başlayarak boru hattının toplam kapasitesi, 55 bcm'ye ulaşmış ve bu, Çin'in doğalgaz tüketici talebinin beşte birinden fazlasını oluşturmuştur. 2018 senesinde Çin, boru hattı üzerinden 46,9 bcm doğalgaz ithal etmiştir. Atasu-Alashankou ve Kenkiyak-Kumkol olmak üzere yılda toplam 20 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahip iki petrol boru hattı Kazakistan ile Çin'i birbirine bağlamaktadır. Ulaştırımda, Batı Çin-Batı Avrupa uluslararası koridorunun bir parçası olarak bir demiryolu ve karayolu projesi uygulanmaktadır.

2016 yılında Çin, 2014 senesinde başlayan Kazakistan ve Türkmenistan üzerinden İran'a demiryolu hattı inşasına da katılmıştır. Hatta 2016 yılında Çin'den İran'a ilk kargo, bu yol vasıtasıyla taşınmıştır (Öğütçü, 2016). 2018 yılında Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran Koridoru'na Özbekistan da dahil olmuştur. Bu koridorun amacı hem ülkeler arasındaki ticaret hacmini artırmak hem de söz konusu ülkelerin gümrük vergilerini standart hale getirmektir (On the Mosway, 2019).

Gelişen ekonomik işbirliklerine ek olarak Çin, 2016 sonbaharında Tacikistan ile Tacik-Afgan sınırının güçlendirilmesine yardım konusunda da bir anlaşma imzalamıştır. 2016 yazında Çin, Tacikistan ve Afganistan ordularının Genelkurmay Başkanları ve Pakistan Kara Kuvvetleri Komutanı Urumçi'de bir toplantı yapmışlar ve terörizm ile aşırılıkçılığa karşı ortak mücadele konusunda istişareler için bir mekanizma oluşturmuşlardır (On the Mosway, 2019).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Söz konusu organizasyon, yalnızca KGAÖ'ye potansiyel bir rakip olmakla kalmamaktadır. Aynı zamanda birçok Orta Asyalı uzmana göre Çin, yeni hegemon güç adayıdır (Suzanne, 2020).

Çin'le ilişkilerindeki tüm olumlu dinamiklere rağmen Orta Asya devletleri, tek taraflı bağımlılık ilişkisine girmekten sakınmaktadır. Tacikistan örneği dışında Kazakistan ve Kırgızistan'ın bu konudaki endişeleri özellikle güçlüdür. Zira bu devletlerin Çin'le ortak bir sınırı vardır.

Buna ek olarak tarihi ve milli hassasiyetlerin yanı sıra Nikita Kruşçev döneminde SSCB'nin Mao Zedong'la çatışmasının ardından Çin karşıtı propagandası da Kazaklar ve Kırgızlar üzerinde etkili olmuştur. Bu kapsamda Sinofobi, Orta Asya halkları arasında yadsınamayacak düzeydedir. Sinofobinin etkili olduğu Orta Asya devletlerinden biri de Kazakistan'dır. Kazakistan'da Çin karşıtı unsurlar içeren ilk kitlesel protestolardan biri, 2010 yılında Çin sermayesi ve bazı Çinli yöneticilerle Karazhanbasmunai petrol işletmesinde başlayan işçi çatışmasından kaynaklanmıştır. Benzer bir şekilde tarım arazilerinin yabancı uyruklulara satılmasını ve kiralanmasını mümkün kılan Arazi Kanunu'nda yapılan değişikliklerin akabinde 2016 senesinde de protestolar yaşanmıştır (Abdurasulov, 2016). 2017 ve 2018 yıllarında da çeşitli protestolar gerçekleşmiştir.

Öte yandan Kırgızistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin de ekonomik anlamda tek taraflı bağımlılık riskinden kaçındıkları ve bu kapsamda birtakım endişelerinin buldukları görülmektedir. Bu durum, söz konusu ülkelerde de zaman zaman birtakım protestoların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

Tüm bunlara rağmen Covid-19 salgını esnasında Çin'in bölge ülkelerine aşı desteği sağladığı ve bir anlamda sağlık diplomasisi aracılığıyla yumuşak gücünü arttırdığı söylenebilir. Ayrıca Çin, petrol ve gaz işleme, yenilenebilir enerji, nükleer enerji başta olmak üzere çeşitli alanlarda bölge devletleriyle olan münasebetlerini geliştirme arzusu içerisindedir. Bu ilişkilerde ise Kuşak ve Yol Girişimi, itici bir güç oluşturmaktadır.

SONUÇ

Rusya ve Çin, Orta Asya devletlerinin ekonomik ve siyasi yaşamında muazzam bir rol oynamaktadır. Kombine ağırlıkları, önemli ölçüde bölgedeki istikrarı ve kalkınmayı sağlamaktadır. Rusya-Çin yakınlaşması, bölge devletlerinin Moskova ve Pekin tarafından desteklenen Avrasya projelerine katılımı lehine son derece güçlü bir etki yaratılmaktadır. Ancak bir yanda Moskova ve Pekin'in çıkarları ve diğer tarafta da Orta Asya devletlerinin çıkarları göz önünde bulundurulduğunda, tüm aktörlerin birtakım zorluklarının bulunduğu söylenebilir.

Anlaşılacağı üzere Rusya ve Çin'in Orta Asya devletleri üzerindeki etkisini arttırma çabalarına rağmen bölge başkentleri, güç merkezleri arasındaki dengeleri gözeterek çok vektörlü ve çok boyutlu dış politika anlayışıyla hareket etmektedir. Bu bağlamda bölge devletleri; Batılı devletler ve Hindistan gibi küresel ve bölgesel güçlerle ilişkilerin geliştirilmesini bu amaçla kullanarak Rus ve Çin etkisine karşı daha denge kurmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda bu ülkeler, Moskova ve Pekin'le olan münasebetlerini de Batı'ya karşı manevra alanını genişletebilmek için kullanmaktadır.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Mevzubahis etkileşime ek olarak Orta Asya’da bir iç entegrasyon da sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu entegrasyon, Şevket Mirziyoyev’in Özbekistan Cumhurbaşkanı olmasından sonra “Orta Asya Beşlisi”nin çalışmalarının bir parçası olarak yeniden başlatılmıştır. Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatı bünyesindeki entegrasyon süreci de Orta Asya ülkelerinin çok vektörlü dış politikasının önemli bir sac ayağını teşkil etmektedir.

Tüm bunlara ek olarak ayrı ayrı Orta Asya’nın beş ülkeden oluşan bir bölge olduğunu ve her biri ile hem Rusya hem de Çin için ilişkilerde kendine özgü dinamiklerin olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Yani Taşkent ile Moskova arasındaki münasebetler ile Bişkek-Moskova hattındaki ilişkiler ya da Astana ile Pekin arasındaki ilişkiler ile Aşkabat-Pekin hattındaki münasebetler arasında ciddi farklar vardır.

Genel olarak tüm Orta Asya devletleri açısından net olan bir politika mevcuttur. Bu da çok vektörlü dış politika anlayışıdır. Kazakistan’da başlayan; ancak zamanla Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Türkmenistan’a sirayet eden bu dış politika yaklaşımı, bölge devletlerinin bağımsızlıklarını, egemenliklerini, toprak bütünlüklerini ve üniter yapılarını güçlendirmektedir. Bu da bölge halklarının refahına hizmet etmektedir.

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

KAYNAKÇA

ABDURASULOV, A. (2016). Страх перед Китаем вывел людей в Казахстане на улицы. BBC, https://www.bbc.com/russian/international/2016/04/160429_kazakhstan_land_rent_protests.

ALTYNBAYEV, K. (2018). Russia's Energy Deals in Central Asia Have A Smell of Self-Interest. Central Asia News, http://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2018/11/05/feature-01.

Axios: Orta Asya'da Rusya'nın Etki Alanı Daralıyor. (2022). En Son Haber, <https://www.ensonhaber.com/dunya/axios-orta-asyada-rusyanin-etki-alani-daraliyor>.

BAYGARİN, M. (2010). Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства-верный курс, заданный Президентом Н.Назарбаевым. Inform, https://www.inform.kz/ru/strategiya-stanovleniya-i-razvitiya-kazahstana-kak-suverennogo-gosudarstva-vernyy-kurs-zadannyi-prezidentom-n-nazarbaevym_a2299544.

Building Military Base in Afghanistan as Increasingly Active Army Grows in Influence Abroad. (2018). The Telegraph, <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/08/29/china-building-military-base-afghanistan>.

Certain Indicators of Inbound Migration Profile of the Russian Federation in January-December 2018 Broken Down by Countries and Regions. (2022). Ministry of Internal Affairs of Russia, <https://мвд.рф/Deljatelnost/statistics/migracionnaya/item/15851053>.

China and Central Asia: Bilateral Trade Relationships and Future Outlook. (2022). China Briefing, <https://www.china-briefing.com/news/china-and-central-asia-bilateral-trade-relationships-and-future-outlook>.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

China Ready to Strengthen Cooperation with Turkmenistan: FM. (2022). Xinhuanet, http://www.xinhuanet.com/english/2021-07/13/c_1310058369.htm.

China/Turkmenistan. (2022). The Observatory of Economic Complexity, <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/chn/partner/tkm>.

CONTESSI, N. P. (2015). Foreign and Security Policy Diversification in Eurasia: Issue Splitting, Co-Alignment, and Relational Power. *Problems of Post-Communism*, 62(5), 2015, 299-311.

COOLEY, A. (2012). *Great Games, Local Rules: The New Great Power contest in Central Asia*. New York: Oxford University Press.

ÇELİK, K. E. ve EROL, M. S. (2019). Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analiz. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 11-41.

Çin'i Eleştiren Mektuba İmza Atan 22 Ülke BM İnsan Hakları Konseyi Üyesi mi?. (2022). Teyit, <https://teyit.org/cini-elestiren-mektuba-imza-atan-22-ulke-bm-insan-haklari-konseyi-uyesi-mi>.

DAYE, C. (2022). Rising Calls for Increased Yuan Use in C. Asia Amid Growing Risk of Dollar Hegemony. *Global Times*, <https://www.globaltimes.cn/page/202209/1275803.shtml>.

ERKEBAYEVA, A. ve MYACHINA, K. (2019). Они ушли-вода стала чище, и трава снова нормально растёт. *Novaya Gazeta*, <https://novayagazeta.ru/articles/2019/11/08/82632-strah-i-nenavist-na-solton-sary>.

EROL, M. S. (2012). Türkiye nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 1-20.

GOH, E. (2007). Great Powers and Hierarchical Order in Southeast Asia. *International Security*, 32(2), 113-157.

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

HANKS, R. R. (2009). "Multi-Vector Politics" and Kazakhstan's Emerging Role as a Geo-Strategic Player in Central Asia. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11(3), 257-267.

HEY, J. (2003). *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*. Crossref: Lynne Rienner.

ISMAİLOV, E. ve PAPAĞA, V. (2010). *Rethinking Central Asia*. Central Asia-Caucasus Institute&Silk Road Studies Program.

KALANDAROV, A. (2021). Pros and Cons of Joining EEU for Uzbekistan. *Intellinews*, <https://www.intellinews.com/pros-and-cons-of-joining-eeu-for-uzbekistan-199271>.

KAZANTSEV, A. vd. (2021). Between Russia and China Central Asia in Greater Eurasia. *Journal of Eurasian Studies*, 12(1), 57-71.

KEYİK, M. ve EROL, M. S. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 3(1), 12-49.

KRAJEVA, A. (2022). Евразийская Интеграция. *Ritm Eurasia*, <https://www.ritmeurasia.org/news--2022-05-29--za-poltora-desjatiletija-rossija-okazala-centralnoj-azii-pomosch-v-6-2-mlrd-60114>.

KUSSAINOVA, M. (2022). Kazakistan Rusya'dan Çekilen 250 Şirketin Ülkeye Taşınması için Çalışmalar Yürütüyor. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-rusya-dan-cekilen-250-sirketin-ulkeye-tasinmasi-icin-calismalar-yurutuyor/2670093>.

LİBMAN, A. ve OBYDENKOVA, A. V. (2018). Regional International Organizations as a Strategy of Autocracy: The Eurasian Economic Union and Russian Foreign Policy. *International Affairs*, 94(5), 1037-1058.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

NAJIBULLAH, F. (2022). Central Asia Takes Economic Hit From Russian War in Ukraine Sooner Than Expected. RFERL, <https://www.rferl.org/a/central-asia-migrants-ruble-impact/31730968.html>.

OTORBAEV, D. (2022). The Yuan Should be Actively Used in Central Asia-China Trade. CGTN, <https://news.cgtn.com/news/2022-04-27/The-yuan-should-be-actively-used-in-Central-Asia-China-trade-19z7PbHy81y/index.html>.

PANARİN, I. N. vd. (2017). Угроза Международного Терроризма И Религиозного Экстремизма Государствам-Членам Одкб На Центральноазиатском И Афганском Направлениях. Mgimo, <https://mgimo.ru/upload/2017/03/imi-odkb-igil.pdf>.

Russian Finance Ministry to Allocate \$90m for Russian-Kyrgyz Development Fund Projects in 2022. (2022). Aki Press, [https://m.akipress.com/news:671595:Russian_Finance_Ministry_to_allocate_\\$90m_for_Russian-Kyrgyz_Development_Fund_projects_in_2022](https://m.akipress.com/news:671595:Russian_Finance_Ministry_to_allocate_$90m_for_Russian-Kyrgyz_Development_Fund_projects_in_2022).

SATPAYEV, D. (2018). Досым Сатпаев: Казахстан загнал себя в ловушку, выход из которой может стоить очень дорого. Kaztag, <https://kaztag.kz/ru/interview/dosym-satpaev-kazakhstan-zagnal-sebya-v-lovushku-vykhod-iz-kotoroy-mozhet-stoit-ochen-dorogo>.

SUZANNE, L. (2020). Çin'in Tacikistan Hamlesi: Partner mi Efendi mi?. Independent Türkçe, <https://www.indyturk.com/node/248796/d%C3%BCnyadan-sesler/%C3%A7inin-tacikistan-hamlesi-partner-mi-efendi-mi>.

TROBANKO, J. M. A. (2009). The Prospects of a New Cold War? Towards the Consolidation of the Russian-led CSTO Military Alliance. Global Research, <https://www.globalresearch.ca/the-prospects-of-a-new-cold-war-towards-the-consolidation-of-the-russian-led-csto-military-alliance/13525>.

BEYAZ AYI VE KIZIL EJDER KISKACINDA ORTA ASYA DEVLETLERİNİN ÇOK VEKTÖRLÜ DIŞ POLİTİKALARI

Uzbekistan Joins China-Kazakhstan-Turkmenistan-Iran Railway Corridor, A Step toward Connecting China to Europe. (2019). On the Mosway, <https://www.onthemosway.eu/uzbekistan-joins-china-kazakhstan-turkmenistan-iran-railway-corridor/?cn-reloaded=1>.

VALİYEV A. ve MAMISHOVA N. (2019). Azerbaijan's Foreign Policy towards Russia Since Independence: Compromise Achieved. *Southeast European and Black Sea Studies*, 19(2), 269-291.

WALT, S. M. (1980). *Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press.

WOLCZUK, K ve DRAGNEVA, R. (2022). Putin's Eurasian Dream May Soon Become A Nightmare. Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/2022/05/putins-eurasian-dream-may-soon-become-nightmare>.

ZUBOV, A. (2016). Условия вступления Казахстана в ВТО противоречат принципам ЕАЭС-эксперт. 365 Info, <https://365info.kz/2016/09/usloviya-vstupleniya-kazahstana-v-vto-protivorechat-printsipam-eaes-ekspert>.

Инициатива «Пояс и путь» Китая и её влияние в Центральной Азии (обзор книги). (2022). САА, <https://www.caa-network.org/archives/12138>.

Лавров: Узбекистан и Россия договорились о площадке для АЭС. (2019). Uz Daily, <http://www.uzdaily.com/ru/post/43571>.

Многовекторная дипломатия на практике-Казахстан. (2022). САА, <http://caa-network.org/archives/12956>.

Проблемы развития ЕАЭС и отношение к нему в Центральной Азии. (2022). Riss, <https://riss.ru/analytics/58370>.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Проекты и инвестиции в нефтепереработке и нефтехимии Центральной Азии-обзор на 2022 год. (2022). Neftegaz, <https://neftegaz.ru/analysis/pererabotka/746734-proekty-i-investitsii-v-neftepererabotke-i-neftekhimii-tsentralnoy-azii-obzor-na-2022-god>.

STRUCTURED ABSTRACT

Central Asian States remained under the rule of Russia from the 19th century to 1991. They finally gained their independence with the dissolution of the USSR in 1991. However, these states had to struggle in their foreign policies to protect their independence. Because the collapse of the USSR created a power vacuum in Central Asia. States such as the USA, the EU, and China wanted to take advantage of this power vacuum and wanted to penetrate the region.

On the other hand, Russia, the successor of the USSR, also wanted to regain its influence in the region. Thus, a struggle for influence began in the region. The Central Asian States, on the other hand, are firmly opposed to the emergence of a new hegemony in the region. In this context, they started to implement a “Multi-vector Foreign Policy” in order to balance all these great powers with each other.

This study focuses on the influence of Russia and China in the region due to its subject. This study defends the argument that the Central Asian States use Russia and China as a counterbalance to each other. Because Russia has historically been the hegemony in the region and is the most dominant power in the region, especially in the field of security.

On the other hand, it has been discussed recently that China has an economic hegemony in the region. Because China’s Belt and Road Initiative has distorted the economic evaluation of the region towards Russia. Even though China and Russia seem to be acting together in the region due to the international conjuncture, there is actually a rivalry between them. The most basic example of this is the spread of China’s economic influence in the region to security areas. An example of this is the military advisory mechanism established in 2016 between China, Tajikistan, Afghanistan and Pakistan.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Central Asian States, consisting of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Tajikistan, have historically refrained from both Russian hegemony and Chinese hegemony. In this context, Central Asian States are trying to prevent the region from being dominated by a great power by implementing a Multi-Vector Foreign Policy, which was first initiated by Kazakhstan.

Multi-vector foreign policy, in its most general definition, is to conduct foreign relations within a pragmatic framework. This concept was first introduced to the literature by the founding leader of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev. The essence of this policy is the establishment and development of mutually beneficial cooperation with all countries. Over time, this idea spread to other Central Asian States. Ultimately, all Central Asian States started to base this policy, which would balance the great powers with each other. In practice, the weaker states, the Central Asian States, establish asymmetrical relations with larger powers. It uses this method to reduce the dependency in these asymmetrical relationships.

It is not surprising that this policy is applied especially against Russia and China. Because the pressure of these states in Central Asia is very strong. For example, Russia wants to use the Eurasian Economic Union, which was established in the context of common interests, to solve political problems. However, Kazakhstan strongly opposes this. In addition, although the Eurasian Economic Union is so important that it cannot be abandoned in the region, the countries of the region insist on developing trade and investment with other foreign countries.

As for China, there is a fear among the peoples of Central Asia rather than the Central Asian States. Still, it cannot be said that China completely ignores the interests of the Central Asian states. On the contrary, there are some forms of dialogue between these actors. For example, Central Asian States will not give up on the Belt and Road Project despite all the opposition of the people.